

IZABELA KOCHAN¹

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-0462-684x](https://orcid.org/0000-0002-0462-684x)

JOANNA LEWCZUK²

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-0756-9016](https://orcid.org/0000-0003-0756-9016)

ANNA WALCZAK³

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-4099-0558](https://orcid.org/0000-0003-4099-0558)

Satysfakcja z życia studentów w czasie edukacji zdalnej w Polsce a deklarowana wiara w Boga

**Student life satisfaction during remote education
in Poland and the declared faith in God**

Słowa kluczowe: satysfakcja z życia, studenci, edukacja zdalna, wiara w Boga.
Key words: life satisfaction, students, remote education, faith in God.

Streszczenie

Wybuch globalnej pandemii COVID-19 przyczynił się do rejestrowanego także w Polsce nasilenia stanów depresyjnych i lękowych szczególnie wśród osób młodych. Pandemia całkowicie zmieniła edukację, co również nie pozostało bez wpływu na satysfakcję z życia. Głównym celem edukacji zdalnej w pandemii stało się wspieranie ciągłości nauczania, a nie jak dotychczas zapewnienie dostępu do wiedzy osobom, które z różnych powodów nie mogły uczestniczyć w tradycyjnym kształceniu. Ta zmiana wpłynęła również na ekosystem uczenia się, co rzutuje również na poziom odczuwanej satysfakcji z życia. Jednym ze sposobów radzenia sobie z trudnościami jest czerpanie ze sfery religijnej, pozostającej w związku z dobrostanem

¹ Dr Izabela Kochan, Wydział Nauk Społecznych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

² Dr Joanna Lewczuk, Wydział Nauk Społecznych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

³ Dr Anna Walczak, Wydział Nauk Społecznych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

i zadowoleniem z życia ludzi znajdujących się w obliczu nieoczekiwanych zagrożeń. Literatura przedmiotu dostarcza argumentów, iż doświadczenie pandemii przekłada się na siłę wiary w Boga, a sfera religijna wiąże się odczuwaną satysfakcją z życia. Kwestia wiary w Boga współwystępuje z praktykami religijnymi, które zostały w czasie pandemii znacznie ograniczone, redukując tym samym możliwość czerpania z pozytywnego wpływu praktykowania obrzędów religijnych na zadowolenie z życia. To możliwość aktywnego uczestnictwa we wspólnocie wiernych, nie zaś sama wiara czy modlitwa w pojedynkę, okazuje się być kluczowa dla odczuwania satysfakcji z życia. W artykule nawiązano do wyników badań własnych, wskazujących, że w trakcie pandemii wśród osób wierzących satysfakcja z życia mierzona na skali SWLS była niższa niż u osób niewierzących (n=501).

Abstract

The outbreak of the global COVID-19 pandemic contributed to the intensification of depression and anxiety, also recorded in Poland, especially among young people. The pandemic completely changed education, which also had an impact on life satisfaction. The main goal of remote education in the pandemic was to support the continuity of education, and not to provide access to knowledge to people who, for various reasons, could not participate in traditional education. This change has also affected the learning ecosystem, which also affects the level of perceived life satisfaction. One way to deal with difficulties is to draw from the religious sphere, which is related to the well-being and satisfaction of people who face unexpected threats. The literature on the subject provides arguments that the experience of a pandemic translates into the strength of faith in God, and the religious sphere is related to the perceived satisfaction with life. The question of faith in God coexists with religious practices, which were significantly reduced during the pandemic, thus reducing the possibility of benefiting from the positive impact of religious rituals on life satisfaction. It is the possibility of active participation in the community of the faithful, and not faith or prayer alone, turns out to be crucial for feeling satisfied with life. The article refers to the results of the author's own research, showing that during the pandemic, life satisfaction among believers measured on the SWLS scale was lower than among non-believers (n = 501).

1. Wprowadzenie

Pandemia COVID-19 jest powodem ogromnych zmian (często postrzeganych negatywnie) w codziennym funkcjonowaniu ludzi na całym świecie. Wyzwania, zagrożenia i niepewność związane z epidemią i jej konsekwencjami mogą przyczynić się do nasilenia dystresu psychologicznego, w tym objawów depresji i lęku, co potwierdzają wstępne wyniki badań przeprowadzonych w Polsce (Dragan et al. 2020) i na świecie (Qiu et al. 2020; Rajkumar 2020). Badania z maja 2020 r. na ogólnopolskiej próbie losowo-kwotowej 1179 dorosłych osób mieszkających w Polsce (reprezentatywność pod względem wieku, płci oraz wielkości miejsca zamieszkania) wykazały, iż szczególnie młodzi ludzie narażeni są na ponad dwukrotny wzrost ryzyka klinicznego nasilenia objawów depresyjnych. Osoby w grupie wiekowej 18-24 lata przejawiają istotnie wyższy niż w pozostałych grupach poziom objawów depresji i lęku uogólnionego w czasie epidemii, a symptomy te zdają się nie wiązać z poczuciem zagrożenia zdrowia i życia własnego oraz bliskich, lecz głównie z ograniczeniami wolności, nudą, trudnymi relacjami w rodzinie, poczuciem osamotnienia, zmęczeniem zaistniałą sytuacją i brakiem prywatności (Gambin et al. 2020).

Pandemia zmieniała również formę kształcenia na uczelniach wyższych, co znacząco wpłynęło na funkcjonowanie studentów. Rząd polski, podobnie jak miało to miejsce w innych krajach, jako główną strategię walki z pandemią przyjął wprowadzenie środków mających na celu ograniczenie kontaktów społecznych. Tradycyjne nauczanie zostało przeniesione na płaszczyznę kontaktów zapośredniczonych. W czasie pierwszej fali pandemii w Polsce, po okresie całkowitego zawieszenia zajęć w dniach 11-25 marca („Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r..” 2020), wszystkie szkoły wyższe realizowały zajęcia z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na

odległość, a studenci musieli opuścić akademiki⁴. Następnie MNiSW wydało rekomendacje dotyczące nauczania zdalnego („Rekomendacje MNiSW dotyczące kształcenia zdalnego [13.03.2020]” 2020). W praktyce nauczanie zdalne miało miejsce do końca roku akademickiego 2019/2020, a nauczyciele zostali zwolnieni z obowiązku świadczenia pracy na terenie uczelni. Realizacja praktyk studenckich zgodnie z zaleceniami ministerialnymi mogła zostać również przeniesiona na płaszczyznę online („Rekomendacje dotyczące realizacji praktyk na studiach pierwszego i drugiego stopnia, oraz jednolitych studiach magisterskich [01.04.2020]” 2020). 26 lutego 2021 r. Minister właściwy ds. szkolnictwa wyższego wydał zarządzenie, że w siedzibach uczelni do końca roku akademickiego 2020/21 będą prowadzone wyłącznie zajęcia, które nie mogą być zrealizowane z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość.

Zarówno ograniczenia w codziennym życiu, jak i zmiany w obszarze edukacji wynikające z trwającej pandemii wpłynęły na satysfakcję z życia polskich studentów. W czasach różnorakich, szeroko pojętych niepokojów i towarzyszących im traumatycznych wydarzeń ludzie, oprócz wsparcia specjalistów od zdrowia psychicznego, często poszukują pocieszenia w sferze religijnej. Pandemia COVID-19 nie jest w tym zakresie wyjątkiem. Tymczasem z uwagi na konieczność zachowania środków bezpieczeństwa kościoły na całym świecie zaczęły ograniczać zakres ceremonii religijnych, wprowadzając limity uczestnictwa

⁴ 12 marca, w związku z decyzją o zawieszeniu działalności dydaktycznej uczelni wyższych, Główny Inspektor Sanitarny zarekomendował opuszczenie domów studenckich przez studentów i doktorantów, jeżeli mają możliwość innego zakwaterowania, zwracając uwagę na konieczność zapewnienia zakwaterowania obcokrajowcom oraz osobom, które z różnych względów nie mogą opuścić akademika („GIS Zalecenia [12.03.2020]” 2020). W praktyce studenci pochodzący z Polski musieli jednak opuścić akademiki, czego przykładem jest np. zarządzenie rektora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie („Zarządzenie nr 18 Rektora SGGW w Warszawie...” 2020) czy też Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu („Zarządzenie nr 87/2020 Rektora Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu...” 2020).

wiernych w nabożeństwach, a nawet całkowicie zakazując bezpośredniego udziału w obrzędach. Uczestnictwo w rytuałach religijnych wiąże się ze wzmocnionymi relacjami i lepszą wzajemną komunikacją, dlatego też owe ograniczenia nie pozostały bez wpływu na funkcjonowanie młodych ludzi w pandemii (Loser et al. 2009, 345-362). Praktyki religijne, u których podstaw leży wiara w Boga, są niewątpliwie powiązane z subiektywnym poczuciem dobrostanu. Wobec powyższego autorki niniejszego tekstu podjęły się próby odpowiedzi na pytanie o związek pomiędzy oceną własnej satysfakcji z życia studentów, a ich deklarowaną wiarą w Boga.

2. Edukacja zdalna

Nauczanie online zdaniem niektórych badaczy nie jest w stanie zastąpić bezpośredniego kontaktu pomiędzy uczestnikami procesu kształcenia (Nikoubakht et al. 2019), nie daje możliwości tworzenia 'osobowego' i bezpośrednio odczuwanego kontaktu (Stewart 2007, 37). Komunikacja bezpośrednia bardziej sprzyja procesowi uczenia się, daje więcej możliwości dzielenia się wiedzą i proszenia o pomoc – jest 'łatwiejsza' i bardziej interaktywna (Miliszewska 2007, 499-514).

Z ogólnopolskich badań przeprowadzonych w sierpniu 2020 roku wśród studentów wynika, że zdalna forma edukacji jest gorzej oceniana niż forma stacjonarna (Muda 2020, 5). Pogorszeniu uległa efektywność połowy studentów. Ponadto zwracają oni uwagę na niskie kompetencje prowadzących zajęcia pod względem nauczania z wykorzystaniem nowych technologii oraz większe wymagania wobec studentów w trybie zdalnym (Muda 2020, 12). Podstawową wadą nauczania zdalnego jest słaby kontakt studentów z prowadzącymi, co wynika z przewagi formy asynchronicznej.

E-learning w szkolnictwie wyższym⁵ nie jest zjawiskiem nowym (Scherer et al. 2020), jednak w wyniku całkowitego przejścia na płaszczyznę online w Polsce okazało się, że poziom kompetencji cyfrowych części nauczycieli akademickich oraz samych studentów jako cyfrowych tubylców, jest niewystarczający (Włoch, Śledziwska 2019, 26)⁶. Co więcej przejście w tryb zajęć online odbywało się bez wcześniejszego przygotowania zarówno pod względem infrastruktury, kompetencji cyfrowych studentów i nauczycieli oraz metod nauczania. Badanie przeprowadzone na terenie Holandii, jednego z najbogatszych i najbardziej technologicznie zaawansowanych krajów, dowodzą, że podziały w zakresie kompetencji cyfrowych rosą nawet wówczas, gdy dostęp fizyczny do sieci i jej zasobów jest powszechny (van Deursen, van Dijk 2019, 354-375). Własne przekonanie o wysokich kompetencjach cyfrowych jest skorelowane z sukcesem w obszarze edukacji cyfrowej (Wang, Newlin 2002, 151-163).

Jeszcze przed COVID-19 nastąpił wysoki wzrost i adaptacja nowoczesnych technologii na grunt edukacji. Integracja technologii informatycznych z edukacją w wyniku pandemii została przyspieszona, a edukacja online stała się tym samym nieodzownym elementem procesu dydaktycznego. Przekaz treści w formie zdalnej wymaga reorientacji działań koncentrujących się na tradycyjnych umiejętnościach akademickich na takie, które rozwijają umiejętności krytycznego myślenia

⁵ Termin e-learning stosowany naprzemiennie z nauką online odnosi się zarówno do form synchronicznych jak i asynchronicznych.

⁶ „Blisko połowa badanych (48%) stwierdziła, że studia uczą umiejętności wykorzystywania programów i narzędzi cyfrowych jedynie na podstawowym poziomie, a co trzeci uczestnik warsztatów uznał, że nie uczą tego w ogóle. Warto dodać, że jednocześnie dwóch na trzech uczestników oceniło te umiejętności jako bardzo ważne z perspektywy ich kariery zawodowej. Najgorzej pod tym względem sytuację oceniali studenci i absolwenci nauk humanistycznych: blisko połowa (46%) stwierdziła, że na ich studiach w ogóle tego nie uczono. Bardziej szczegółowo, 79% badanych uznało, że na studiach jest za mało zajęć z programowania, 82% brakowało większej ilości zajęć z wizualizacji danych, zaś 73% – zajęć z wyszukiwania i analizy danych” (Włoch, Śledziwska 2019, 26).

i zdolność adaptacji do stale zmieniających się warunków, w tym do szybkiego postępu technologicznego. Pandemia, mimo wszystkich negatywów, jakie ze sobą niesie, jest katalizatorem zmian również w obszarze tworzenia nowych, efektywnych metod kształcenia i uczenia się, gdzie e-learning staje się nieodzownym elementem szkolnictwa wyższego.

W tym kontekście warto wspomnieć o specyfice okresu studiowania, który pełni różnorakie funkcje nie tylko edukacyjne, ale również adaptacyjne. Czas spędzony na studiach może być postrzegany jako „tymczasowa przystań, bezpieczna baza”, w ramach której studenci poznają swoje możliwości, testują różne modele relacji społecznych, zawodowych i naukowych, mają możliwość eksperymentowania z różnymi rolami (Pauluk 2015, 181). Jest to jednocześnie okres desocjalizacji i socjalizacji. Studenci odrzucają wcześniej przyswojone postawy, poglądy, zachowania, a jednocześnie przyjmują nowe, które wiążą się z uczestnictwem w nowej kulturze. W procesie tym duże znaczenie ma grupa rówieśnicza jako źródło wsparcia i punktów odniesienia chociażby w kontekście osiągania celów edukacyjnych (Pauluk 2015, 185). Istotne umiejętności i kompetencje uzyskuje się również w aspekcie internacjonalizacji procesu kształcenia oraz związanego z tym doświadczenia wielokulturowości. Przynosi to pozytywne efekty w późniejszym życiu zawodowym i społecznym (Bobryk 2019a, 31-42; Bobryk 2019b, 294-299).

Studia ukierunkowane głównie na przekaz treści, bez bezpośredniego kontaktu z drugim człowiekiem, grupą społeczną powodują, że zanika wspólnotowość i poczucie bezpieczeństwa, a trudności, które w ‘normalnej rzeczywistości’ są małą przeszkodą, w ‘rzeczywistości covidowej’ urastają do rangi dużych problemów. Uczenie się zredukowane wyłącznie do zaangażowania się online to utrata wielu okazji do rozwoju własnego i do wejścia w relacje, co znajduje swoje przełożenie na poziom ogólnego dobrostanu człowieka.

3. Satysfakcja z życia

Ed Diener – jeden z twórców psychologii pozytywnej – w toku badań nad dobrostanem stworzył powszechnie stosowaną w ponad 40 krajach Skalę Satysfakcji z Życia⁷. Podstawą konstruowania tego narzędzia było pojęcie dobrostanu ujmowanego jako subiektywna ocena życia jako całości i jego warunków, z uwzględnieniem odczuwanej satysfakcji oraz pozytywnego i negatywnego afektu. Termin satysfakcja z życia jest wieloznaczny i bywa utożsamiany z pojęciami zadowolenia z życia, poczucia szczęścia, dobrostanu, dobrego samopoczucia czy jakości życia (Ogińska-Bulik, Juczyński 2008, 201). Odwołując się do hedonistycznego lub eudajmonistycznego ujęcia szczęścia, można mówić odpowiednio o dobrostanie subiektywnym lub psychologicznym (Ryff et al. 2003, 275-291), a narzędzie przygotowane przez Dienera z zespołem (Diener et al. 1985, 71-75) odwołuje się właśnie do subiektywnej oceny satysfakcji z życia.

Z badań wynika, że na ogół ludzie dążą do uzyskania satysfakcji z życia i wykazują dość wysoki jej poziom. Przeprowadzone porównania różnych populacji wykazały, że w skali od 0 do 10 punktów ludzie oceniają swój poziom satysfakcji średnio na 7 punktów (Ogińska-Bulik, Juczyński 2008, 203). W większości krajów (włączając w to mieszkańców ubogich dzielnic Kalkuty, specyficznych członków grup Masajów w Kenii czy Inuitów na Grenlandii, za: Roysamb 2006, 115-134) odsetek ludzi szczęśliwych i zadowolonych ze swojego życia oscyluje między 60

⁷ Ocena satysfakcji z życia mierzonej Skalą Satysfakcji z Życia (SWLS) przygotowane przez Dienera z zespołem (Diener et al. 1985, 71-75) jest wynikiem porównania własnej sytuacji z ustalonymi przez siebie standardami. Jeśli wynik porównania jest zadowalający, to jego skutkiem jest odczucie satysfakcji, przy czym satysfakcja dotyczy chwilowych lub bardziej trwałych myśli i uczuć, obejmujących nie tyle określony obszar życia (np. zadowolenia z pracy, rodziny), ale bardziej ogólnych konstruktów (np. zadowolenie z życia jako takiego; Diener et al. 2004, 35-102). Po przeliczeniu wyniku (mieszczącego się w przedziale 5 – 35 pkt.) na skalę stenową wartości w granicach od 1. do 4. stena traktowane są jako wyniki niskie, w granicach 5. i 6. stena jako przeciętne, a od 7. do 10. stena jako wysokie.

a 80%. Podobne wyniki uzyskano w badaniach polskich (za Czapiński 2004, 51-102; za Woynarowska 2018). Pod koniec 2019 roku (tuż przed wybuchem pandemii) do zadowolonych z życia zaliczyło siebie 83% Polaków – był to najwyższy wynik dotyczący ogólnej satysfakcji z życia w historii badań CBOS w tym zakresie, prowadzonych systematycznie na reprezentatywnej grupie Polaków od 1994 r. (Feliksiak 2020). W badaniach podkreśla się dość wysoką stałość satysfakcji z życia na przestrzeni lat, choć czynniki środowiskowe oraz doświadczenie silnych pozytywnych i negatywnych wydarzeń może wywrzeć istotny wpływ na poziom satysfakcji z życia (za Roysamb 2006, 115-134). Do takich czynników zdaje się zaliczać wybuch światowej pandemii Covid-19. Jeden z 4 modeli uwarunkowań satysfakcji z życia zakłada, że wyznacznikiem zadowolenia z życia są zasoby i zdarzenia losowe. Zasoby obejmują m.in. cechy demograficzne (wiek, płeć, status), cechy osobowości i utrzymywanie bliskich relacji z innymi ludźmi. Jednocześnie model zakłada istnienie interakcyjnych zależności między zmiennymi i skazuje, że cechy jednostki i zasoby wpływają na zadowolenie z życia, a także na doświadczanie zdarzeń i ich interpretację. Z kolei zdarzenia życiowe wpływają na satysfakcję z życia i mogą modyfikować zasoby jednostki (Zalewska 2003).

Obecnie pojawia wiele doniesień z badań wskazujących na pogorszenie się w wyniku pandemii zdrowia psychicznego ludzi w rozumieniu nasilenia u nich objawów psychopatologii, np. ciągły lęk, obniżenie nastroju, przewlekłe napięcie. Ze wstępnego międzynarodowego badania dotyczącego zdrowia psychicznego w czasie pandemii Covid-19, prowadzonego pod patronatem Europejskiego Towarzystwa Badań nad Stresem Traumatycznym (ESTSS) –wynika, iż ponad połowa badanych (51%, do maja 2020 r. n=1390, wiek od 18 do 78 lat) zgłasza objawy wskazujące na załamanie funkcjonowania i wykonywania codziennych obowiązków (Dragan et al. 2020). Nasilone objawy depresyjne zgłasza 38% badanych, aż 62% uczestników badania relacjonuje nasilone objawy lęku uogólnionego, polegające na stałym odczuwaniu lęku lub

nadmiernym zamartwianiu się, zaś 37% badanych wskazuje na objawy potraumatyczne, charakterystyczne dla zespołu stresu pourazowego (PTSD)⁸. Zaburzenie to jest następstwem zdarzenia traumatycznego, a więc związanego z zagrożeniem życia i zdrowia, a sytuacja pandemii Covid-19 może być postrzegana jako taki właśnie rodzaj doświadczenia. Pojawiły się też badania dotyczące stricte pomiaru satysfakcji z życia różnych grup osób w czasie pandemii Covid-19. Badanie poziomu stresu, lęku i satysfakcji z życia studentów na polskich uniwersytetach (n=914) wykazały, iż studenci doświadczają wyjątkowo dużego stresu i niepokoju w okresie kwarantanny i potrzebują profesjonalnej pomocy, aby poradzić sobie z pandemią COVID-19 (Rogowska, Kuśnierz, Bokszczanin 2020, 809).

4. Deklarowana wiara w Boga a satysfakcja z życia studentów

Większość badań wskazuje na pozytywny związek między religijnym zaangażowaniem i dobrostanem jednostki (Lim, Putnam 2010, 914-933; Sinnewe, Kortt, Dollery 2015, 837-855; Salmani, Biderafsh, Aliakbarzadeh 2020, 1889-1896). Analiza poszczególnych korelatów dobrostanu wskazuje, że jego związek z religią jest równie silny lub silniejszy niż z wykształceniem, stanem cywilnym, aktywnością społeczną, wiekiem, płcią i rasą, dochodem. Jedynie zdrowie i samotność są mocniej skorelowane z dobrostanem jednostki. W wielu badaniach częstotliwość uczęszczania na nabożeństwa jest najbardziej spójnym korelatem subiektywnego dobrostanu, chociaż w kilku badaniach stwierdzono, że wewnętrzne lub duchowe wymiary religijności również są związane z dobrostanem (Sinnewe, Kortt, Dollery 2015, 839).

Osoby zaangażowane religijnie są bardziej zadowolone ze swojego życia, ponieważ często uczęszczają na nabożeństwa i budują intymne sieci społecznościowe w swoich zborach. Ch. Lim i R.D. Putnam (Lim,

⁸ Nie oznacza to diagnozy zaburzenia – PTSD, a jedynie występowanie niektórych z symptomów (PTSS – *posttraumatic stress symptoms*).

Putnam 2010, 914-933) podkreślają znaczenie społecznych i partycypacyjnych mechanizmów kształtujących wpływ religii na zadowolenie z życia. Na podstawie swoich badań wskazują, że sieci przyjaźni budowane we wspólnotach religijnych są czynnikiem pośredniczącym w odniesieniu do korelacji między praktykami religijnymi a zadowoleniem z życia (Lim, Putnam 2010, 927). Osoby o przynależności religijnej są bardziej zadowolone ze swojego życia, ponieważ często uczęszczają na nabożeństwa i budują intymne sieci społeczne w swoich zborach.

Co ważniejsze, tożsamość religijna i sieci społeczne w zborach ściśle ze sobą współgrają. Zborowe sieci społecznościowe różnią się od innych sieci społecznościowych tylko wtedy, gdy towarzyszy im silne poczucie przynależności religijnej. I odwrotnie, silne poczucie tożsamości zwiększa satysfakcję z życia tylko wtedy, gdy sieci społecznościowe w zborze wzmacniają tę tożsamość. [...] Wyniki te sugerują, że jeśli chodzi o zadowolenie z życia, to ani wiara, ani wspólnoty same w sobie nie są ważne, ale wspólnoty wiary. Dla zadowolenia z życia, wspólna modlitwa wydaje się być lepsza niż wspólne granie w kręgle lub modlitwa w samotności (Lim, Putnam 2010, 927).

Wyniki badania własnego, przeprowadzonego pod koniec 2020 r. na próbie 501 osób posiadających status studenta⁹, dowodzą, że większość

⁹ Uczestnicy zostali dobrani metodą doboru nielosowego (celowego; Łobocki 2010, 171-172; Babbie 2007). Badanych rekrutowano w wyższych uczelniach, prosząc studentów o wypełnienie ankiety (przygotowanej w MS Forms) udostępnionej pod podanym linkiem, jak też metodą kuli śnieżnej (Jabłońska, Soberaj 2013, 31-36). Na przeprowadzenie badań uzyskano zgodę Komisji Etyki Badań Naukowych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Badani otrzymali wyraźną informację o dobrowolnym charakterze badania z możliwością rezygnacji z udziału w nim w każdym momencie projektu oraz, że zebrane dane będą wykorzystywane wyłącznie do celów naukowych. Badanie zachowywało najwyższy poziom anonimowości i nie wiązało się z przetwarzaniem danych osobowych. W związku z tym, że badania były prowadzone wśród osób dorosłych, nie wymagano uprzedniego podpisania formularza świadomej zgody. Badanie przeprowadzono przy zastosowaniu nowoczesnych technologii szycrowania z przestrzeganiem odpowiednich technicznych i organizacyjnych środków ostrożności. Dane zabezpieczone zostały odpowiednio skomplikowanym hasłem przed sfałszowaniem, manipulacją i zmianą przez nieupoważnione osoby. Przez cały czas realizacji projektu badawczego jakość danych była monitorowana oraz oceniana na

respondentów doświadczają w trakcie pandemii negatywnych emocji. Ponad połowa z nich często odczuwa zdenerwowanie i zniechęcenie. Bezradność często i rzadko odczuwa taka sama grupa – 48%. Natomiast najczęściej studentów deklaruje, że wściekłość i uczucie nieszczęścia pojawia się u nich rzadko (odpowiednio 56% i 49%).

Co ciekawe, analiza wykazała, że zdenerwowania, zniechęcenia, wściekłości często doświadczają więcej osób głęboko wierzących, niż ma to miejsce w przypadku osób określających się jako wierzące lub niewierzące (Tab. 1). Częściej uczucia bezradności doświadczają zbliżony odsetek głęboko wierzących i wierzących (50% i 49%).

		osoba głęboko wierząca		osoba wierząca		osoba niewierząca	
		n	%	n	%	n	%
Zdenerwowanie	często	63	62,4%	149	52,4%	57	49,1%
	rzadko	36	35,6%	128	45,1%	58	50,0%
	nigdy	2	2,0%	7	2,5%	1	0,9%
	Ogółem	101	100%	284	100%	116	100%
Zniechęcenie	często	71	70,3%	171	60,2%	71	61,2%
	rzadko	27	26,7%	100	35,2%	44	37,9%
	nigdy	3	3,0%	13	4,6%	1	0,9%
	Ogółem	101	100%	284	100%	116	100%
Bezradność	często	51	50,5%	138	48,6%	51	44,0%
	rzadko	46	45,5%	133	46,8%	60	51,7%
	nigdy	4	4,0%	13	4,6%	5	4,3%
	Ogółem	101	100,0%	284	100,0%	116	100,0%
Wściekłość	często	26	25,7%	56	19,7%	22	19,0%
	rzadko	55	54,5%	157	55,3%	69	59,5%
	nigdy	20	19,8%	71	25,0%	25	21,5%
	Ogółem	101	100%	284	100%	116	100%

bieżący przez kierownika projektu. Wyniki badań zostały poddane krytycznej ocenie celem określenia ich poprawności, istotności oraz zweryfikowania, w jakim stopniu udało się osiągnąć zakładane cele.

Uczucie nieszczęścia	często	34	33,7%	75	26,4%	37	31,9%
	rzadko	47	46,5%	145	51,1%	51	44,0%
	nigdy	20	19,8%	64	22,5%	28	24,1%
	Ogółem	101	100%	284	100%	116	100%
Myśli samobójcze	często	6	5,9%	10	3,5%	7	6,0%
	rzadko	21	20,8%	36	12,7%	22	19,0%
	nigdy	74	73,3%	238	83,8%	87	75,0%
	Ogółem	101	100%	284	100%	116	100%

Tabela 1. Częstotliwość występowanie negatywnych emocji wśród badanych z uwzględnieniem deklarowanej wiary. Źródło: opracowanie własne.

Wśród respondentów 32% osiąga niskie wyniki na skali satysfakcji z życia (SWLS), 40% – wyniki przeciętne, a 28% – wyniki wysokie. Analiza poziomu satysfakcji z życia ze względu na stosunek do religii wykazała, że wyniki wysokie częściej osiągają osoby wierzące (31%) i niewierzące (29%), w porównaniu osobami głęboko wierzącymi (21%). Te ostatnie najczęściej osiągają wyniki niskie (36%) w porównaniu z osobami wierzącymi i niewierzącymi (odpowiednio 31% i 29%; Tab. 2). Należy podkreślić, że we wszystkich grupach największy odsetek badanych osiągał wyniki przeciętne (43% wśród osób głęboko wierzących, 38% – wśród osób wierzących i 43% – wśród osób niewierzących).

SWLS		osoby głęboko wierzące	osoby wierzące	osoby niewierzące
wyniki niskie	n	35	83	33
	%	36,1%	31,1%	28,7%
wyniki przeciętne	n	42	101	49
	%	43,3%	37,8%	42,6%
wyniki wysokie	n	20	83	33
	%	20,6%	31,1%	28,7%
Ogółem	n	97	267	115
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabela 2. Poziom satysfakcji z życia (SWLS) z uwzględnieniem deklarowanej wiary. Źródło: opracowanie własne.

Analiza różnic ze względu na płeć wykazała, że więcej kobiet (30%) niż mężczyzn (24%) osiąga wysokie wyniki satysfakcji z życia i zarazem więcej mężczyzn (36%) niż kobiet (30%) osiąga wyniki niskie. Ponadto w grupie kobiet wyniki niskie osiąga więcej respondentek głęboko wierzących (39%) niż wierzących (30%) i niewierzących (25%). Natomiast w grupie mężczyzn wyniki niskie osiąga więcej niewierzących (41%) niż wierzących (36%) i głęboko wierzących (26%).

5. Podsumowanie

Pandemia wywołała szeroki wachlarz emocji kształtowanych przez szersze wpływy społeczne, środowiskowe oraz decyzje polityczne. Niewątpliwie ograniczenia nałożone w celu powstrzymania pandemii koronawirusa nie pozostają bez wpływu na kondycję psychiczną populacji ludzkiej. J.J. Bavel z zespołem (Bavel et al. 2020, 460–471) zwracają uwagę na obciążenie psychiczne jednostek wynikające z konieczności dostosowania się do nowych warunków życia. Izolacja podyktowana nakazami pozostawania w domu nasila niepokój (Pfefferbaum, North 2020, 510–512). Badania dowodzą, że studenci doświadczający kwarantanny są szczególnie narażeni na negatywne skutki psychiczne (Wathelet et al. 2020). Pomiar satysfakcji z życia studentów na 14 uniwersytetach w Turcji wskazał, iż zdrowie psychiczne studentów w okresie pandemii jest zagrożone dużym ryzykiem (Aslan, Ochnik, Çınar 2020). Światowa Organizacja Zdrowia w ostatnich latach coraz częściej podkreśla ważną rolę, jaką zdrowie psychiczne odgrywa w osiągnięciu globalnych celów rozwojowych. Ilustruje to włączenie zdrowia psychicznego do celów zrównoważonego rozwoju. Już w 2019 roku Światowa Organizacja Zdrowia uruchomiła Specjalną Inicjatywę WHO na rzecz Zdrowia Psychicznego (2019-2023), której celem jest zapewnienie dobrej opieki psychologicznej potrzebującym jej osobom w 12 priorytetowych krajach dla 100 milionów ludzi (WHO 2020a). Natomiast w obecnej, pandemicznej sytuacji WHO apeluje o monitorowanie zdrowia psychicznego społeczeństw oraz rekomenduje prowadzenie w tym zakresie

intensywnych badań (WHO 2020b). W tym kontekście monitorowanie satysfakcji z życia wydaje się również istotne.

Reakcja emocjonalna na pandemię COVID-19 i związana z nią samoocena poziomu satysfakcji z życia opiera się zarówno na czynnikach wewnętrznych (np. wiara w Boga), jak i zewnętrznych (ograniczenia uczestnictwa w grupowych praktykach religijnych). Co warto podkreślić, wyniki badań własnych wskazały na dominujący we wszystkich badanych grupach przeciętny poziom satysfakcji z życia. Pozostaje to w zgodzie z wynikami podanymi przez Z. Juczyńskiego (Juczyński 2001, 123-127) w dokonanej przez niego adaptacji narzędzia SWLS do oceny satysfakcji z życia, gdzie średnie wyniki dla wielu grup z polskiej populacji, w tym dla studentów, plasowały się na poziomie średnim. E. Diener z zespołem (Diener et al. 2004, 35-102) donieśli, iż czynniki demograficzne takie jak wiek, płeć czy dochód pozostawały we współzależności z satysfakcją z życia, jednakże związek ten autorzy określili jako słaby. Podobnie uzyskane wyniki badań własnych potwierdzają raczej średnie zadowolenie z życia zarówno studentów płci męskiej, jak i żeńskiej.

Badanie przeprowadzone na terenie Polski w marcu 2020 roku, na początku rozwoju pandemii, wskazują na wiarę jako na jedną z „strategii przetrwania”, która pozwala zachować nadzieję oraz poczucie bezpieczeństwa (Kowalczyk et al. 2020, 2671–2677). Również badania przeprowadzone w Peru w trakcie pandemii wskazują, że religijność stanowi istotny czynnik poprawiający satysfakcję życiową. Postępowanie zgodnie z normami religijnymi sprzyja zacieśnianiu więzi społecznych, co z kolei przekłada się na poziom satysfakcji z życia (Esteban et al. i 2021). Rozbieżność wyników tych badań z doniesieniami z badań własnych wymaga dalszej pogłębionej eksploracji w tym zakresie wśród studentów polskich.

Bibliografia

Aslan, Imran, i Dominika Ochnik, Orhan Çınar. 2020. „Exploring Perceived Stress among Students in Turkey during the COVID-19

- Pandemic.” *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17: 8961. Dostęp 2021.02.18. doi: 10.3390/ijerph17238961.
- Babbie, Earl. 2007. *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN.
- Bavel, Jay J., i Katherine Baicker, Paulo S. Boggio, Valerio Capraro, Aleksandra Cichocka, Mina Cikara, et al. 2020. „Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response.” *Nature Human Behaviour* 4: 460–471. Dostęp 2021.05.20. doi: 10.1038/s41562-020-0884-z.
- Bobryk, Adam. 2019a. „Studenci z Ukrainy na polskich uczelniach. Doświadczenie wielokulturowości.” W *Molodiżna politika:problemi taperspektivi. Vipusk 9*. Red. Svitlana Śudlo, Oksana Zelena, Beata Skvarek, 31-42. Drogobič-Lêgnicâ: Drogobič 'kijderžavnij Pedagogičnij Universitet imeni Ivana Franka, Deržavna Viša Profesijna Škola imeni Vitelona u Lêgnicì.
- Bobryk, Adam. 2019b. „Internacionalizaciâ obrazovatel' nogo processa v aspekte kul'turnyh vyzovov. Belorusy v pol'skih vuzah.” W *Belarus' u kantêksce eŭrapejskaj gistoryi: asoba, gramadstva, dzâržava. Zbornik navukovyh artykulaŭ, prysvečany 80-goddzŭ Grodzenskaga dzâržaŭnagaŭniversitèta imâ Ânkì Kupaly i 65-goddzŭ gistaryčnaj adukacyi ŭ Grodzenskim dzâržaŭnym universitèce imâ Ânkì Kupaly*. Č. 2. A. A. Kavalenâ, Ĺ. F. Kìturka, 294-299. Grodna: Ustanovaadukacyi «Grodzenski dzâržaŭny ŭniversitèt imâ Ânkì Kupaly.
- Czapiński, Janusz. 2004. „Psychologiczne teorie szczęścia.” W *Psychologia pozytywna*. Red. Janusz Czapiński, 51-102. Warszawa: PWN.
- Deursen, van, Alexander J., i Jan A. van Dijk. 2019. „The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access.” *New Media & Society* 21 (2): 354–375. Dostęp 2020.01.20. <https://doi.org/10.1177%2F1461444818797082>.

- Dienar, Ed, i Richard E. Lucas, Shigehiro Oishi. 2004. „Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia.” W *Psychologia pozytywna*. Red. Janusz Czapiński, 35-102. Warszawa: PWN.
- Diener, Ed, i Robert A. Emmons, Randy J. Larsen, Sharon Griffin. 1985. „The Satisfaction with Life Scale.” *Journal of Personality Assessment* 49 (1): 71-75.
- Dragan, Wojciech. 2020. „Raport: Zdrowie psychiczne w czasie pandemii Covid-19”. Dostęp 2020.11.13. <http://psych.uw.edu.pl/2020/05/04/zdrowie-psychiczne-w-czasie-pandemii-covid-19-raport-wstepny-z-badania-naukowego-kierowanego-przez-dr-hab-malgorzate-dragan/>.
- Esteban, Renzo F.C., i Josue E. Turpo-Chaparro, Oscar Mamani-Benito, Jesús H. Torres, Fiorella S. Arenaza. 2021. „Spirituality and religiousness as predictors of life satisfaction among Peruvian citizens during the COVID-19 pandemic.” *Heliyon* 7 (5): e06939. Dostęp 2021.09.09. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.heliyon.2021.e06939>.
- Feliksiak, Michał. 2020. „Zadowolenie z życia.” CBOS 2020 https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_002_20.PDF.
- Gambin, Małgorzata, i Marcin Sękowski, Małgorzata Woźniak-Prus, Andrzej Cudo, Karolina Hansen, Joanna Gorgol, Mirosława Huflejt-Łukasik, Grażyna Kmita, Karolina Kubicka, Agnieszka Łyś, Dominik Maison, Tomasz Oleksy, Anna Wnuk. 2020. „Uwarunkowania objawów depresji i lęku uogólnionego u dorosłych Polaków w trakcie epidemii Covid-19 – raport z pierwszej fali badania podłużnego.” Dostęp 2020.11.12. <http://psych.uw.edu.pl/2020/05/27/raport-z-i-fali-badania-podluznego-uwarunkowania-objawow-depresji-i-leku-uogolnionego-u-doroslych-polakow-w-trakcie-epidemii-covid-19/>.
- „GIS Zalecenia [12.03.2020].” 2020. Dostęp: 2021.09.10 <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zalecenia-dla-studentow-i-doktorantow-dotyczące-domow-studenckich>.

- Jabłońska, Karolina, i Artur Sobieraj. 2013. „Metodyka dobierania próby badawczej w naukach społecznych.” *Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza* 32 (4): 31-36. Dostęp 2021.08.04. doi: 10.12845/bitp.32.4.2013.3.
- Juczyński, Zygfryd. 2001. *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kowalczyk, Oliwia, i Krzysztof Roszkowski, Xavier Montane, Wojciech Pawliszak, Bartosz Tylkowski, Anna Bajek. 2020. „Religion and Faith Perception in a Pandemic of COVID19.” *Journal of Religion and Health* 59: 2671–2677. Dostęp 2021.03.13. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01088-3>.
- Lim, Chaeyoon, i Robert D. Putnam. 2010. „Religion, Social Networks, and Life Satisfaction.” *American Sociological Review* 75 (6): 914-933. Dostęp 2021.08.12. <https://doi.org/10.1177%2F0003122410386686>.
- Loser, Rachel W., i Jeffrey E. Hill, Shirley R. Klein, David C. Dollahite. 2009. „Perceived Benefits of Religious Rituals in the Latter-Day Saint Home.” *Review of Religious Research* 50 (3): 345- 362.
- Łobocki, Mieczysław. 2010. „Dobór próby w badaniach pedagogicznych.” W *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Red. Mieczysław Łobocki, wydanie VIII, 171-172. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Miliszewska, Iwona. 2007. „Is It Fully ‘On’ or Partly ‘Off’? The Case of Fully-Online Provision of Transnational Education.” *Journal of Information Technology Education* 6: 499-514. Dostęp 2021.03.27 doi: 10.28945/229.
- Muda, Rafał. 2020. „Jak studenci postrzegają nauczanie zdalne? Ogólnopolskie badanie opinii studentów na temat nauczania zdalnego.” *Centrum Badawcze FLOW*. Dostęp: 2021.09.22 https://www.pum.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0011/179093/Studenci-a-COVID_FLOW-Centrum-Badawcze.pdf.

- Nikoubakht, Anousha i Manigeh Shehniyailagh, Alireza Kiamanesh., 2019. „The comparison of the effectiveness of computer-based education and traditional education on the numerical memory in students with mathematics disorder.” *Journal of Psychol Science* 18 (73):55–65.
- Ogińska-Bulik, Nina, i Zygryd Juczyński. 2008. *Osobowość, stres a zdrowie*. Warszawa: Centrum Doradztwa i Informacji Difinsp. Z o.o.
- Pauluk, Dorota. 2015. „Studiująca młodzież w okresie przejścia – możliwe zyski w rozwoju i stracone szanse.” *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 18 (1): 177-193.
- Pfefferbaum, Betty, i Carol S. North. 2020. „Mental health and the Covid-19 Pandemic.” *The New England Journal of Medicine* 383: 510–512.
- Qiu, Jianyin, i Bin Shen, Min Zhao, Zhen Wang, Bin Xie, Yifeng Xu. 2020. „A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations.” *General Psychiatry* 33 (2). Dostęp 2021.05.07. <https://gpsych.bmj.com/content/33/2/e100213>.
- Rajkumar, Ravi P. 2020. „COVID-19 and mental health: A review of the existing literature.” *Asian Journal of Psychiatry* 52. Dostęp 2020.04.14. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7151415/>.
- „Rekomendacje dotyczące realizacji praktyk na studiach pierwszego i drugiego stopnia, oraz jednolitych studiach magisterskich [01.04.2020].” 2020. Dostęp: 2021.09.10 <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rekomendacje-dotyczace-realizacji-praktyk-na-studiach-pierwszego-i-drugiego-stopnia-oraz-jednolitych-studiach-magisterskich>.
- „Rekomendacje MNiSW dotyczące kształcenia zdalnego [13.03.2020].” 2020. Dostęp: 2021.09.10 <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rekomendacje-mnsw-dotyczace-ksztalcenia-zdalnego>.

- Rogowska, Aleksandra, i Cezary Kuśnierz, Anna Bokszczanin. 2020. „Examining Anxiety, Life Satisfaction, General Health, Stress and Coping Styles During COVID-19 Pandemic in Polish Sample of University Students.” *Psychology Research and Behavior Management* 13: 797-811. Dostęp 2020.10.12. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S266511>.
- „Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19.” 2020. *Dziennik Ustaw* poz. 410, Dostęp: 2021.09.10 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000410>.
- Roysamb, Espen. 2006. „Personality and well-being.” W *Handbook of Personality and Health*. Red. Margarete E. Vollrath, 115-134. Chichester: Wiley.
- Ryff, Carol D., i Corey L. Keyes, Diane L. Hughes. 2003. „Status inequalities, perceived discrimination and eudaimonic well-being: Do the challenges of minority life hone purpose and growth?” *Journal of Health and Social Behaviour* 44 (3): 275-291.
- Salmani, Somaie, i Azam Biderafsh, Zahra A. Aliakbarzadeh. 2020. „The Relationship Between Spiritual Development and Life Satisfaction Among Students of Qom University of Medical Sciences.” *Journal of Religion and Health* 59 (4): 1889-1896. Dostęp 2021.07.05. <https://doi.org/10.1007/s10943-018-00749-8>.
- Scherer, Ronny, i Sarah K. Howard, Jo Tondeur, Fazilat Siddiq. 2020. „Profiling Teachers’ Readiness for Online Teaching and Learning in Higher Education: Who’s Ready?” *Computers in Human Behavior* 118. Dostęp 2020.12.30. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106675>.
- Sinnewe, Elisabeth, i Michael A. Kortt, Brian Dollery. 2015. „Religion and Life Satisfaction: Evidence from Germany.” *Social Indicators Research* 123 (3): 837-855.

- Stewart, John. 2007. *Mosty zamiast murów*. Warszawa: PWN.
- Wang, Alvin, i Michael H. Newlin. 2002. "Predictors of web-student performance: The role of self-efficacy and reasons for taking an on-line class." *Computers in Human Behavior*, 18 (2), 151-163. Dostęp 18.05.2021. doi: 10.1016/S0747-5632(01)00042-5.
- Wathelet, Marielle, i Stephane Duhem, Guillaume Vaiva, Thierry Baubet, Enguerrand Habran, et al. 2020. „Factors Associated With Mental Health Disorders Among University Students in France Confined During the COVID-19 Pandemic.” *JAMA Network Open* 3 (10):e2025591. Dostęp 2021.09.13. doi: 10.1001/jamanetworkopen.2020.25591.
- WHO. 2020a. „Mental Health.” Dostęp: 2021.09.22 https://www.who.int/health-topics/mental-health#tab=tab_1.
- WHO. 2020b. „Survey tool and guidance. Rapid, simple, flexible behavioural insights on COVID-19.” Dostęp: 2021.05.18. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/333549/WHO-EURO-2020-696-40431-54222-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Włoch, Renata, i Katarzyna Śledziwska. 2019. *Kompetencje przyszłości. Jak je kształtować w elastycznym ekosystemie edukacyjnym?* Warszawa: DELab UW.
- Woynarowska, Barbara. 2018. *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: PWN.
- Zalewska, Anna. 2003. *Dwa światy: emocjonalne i poznawcze oceny jakości życia i ich uwarunkowania u osób o wysokiej i niskiej reaktywności*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS.
- „Zarządzenie nr 18 Rektora SGGW w Warszawie z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie «Zapobiegania rozprzestrzeniania się koronawirusa SARS-CoV-2 wśród społeczności SGGW w Warszawie».” 2020. Dostęp: 2021.08.10 <https://www.sggw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/11/Zarz%C4%85dzenie-nr-18-Rektora-SGGW.pdf>.

„Zarządzenie nr 87/2020 Rektora Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu z dnia 11 marca 2020 roku.” 2020. Dostęp: 2021.07.11 <https://bip.upwr.edu.pl/akty-prawne/zarzadzenia/zarzadzenia-rektora/2020-rok/zarzadzenie-nr-872020-rektora-universytetu-przyrodniczego-we-wroclawiu-z-dnia-11-marca-2020-roku-83.html>.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 14,4. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ СИЗИКОВ, <i>Книга Премудрости Иисуса сына Сирахова в церковнославянских и русских переводах</i>	773
НАДЕЖДА МОРОЗОВА, <i>К истории экземпляра «Апостола» печати Мамоницей из фондов Академической библиотеки Латвийского университета</i>	815
ЮРИЙ ДАНИЛЕЦ, <i>Институциональные и юрисдикционные коллизии в жизни православной церкви на Подкарпатской Руси (осень 1924 г. – весна 1925 г.)</i>	841
ADAM MAGRUK, <i>Obrzęd przekazania ‘depozytu kapłana’ w liturgicznej tradycji Kościoła prawosławnego</i>	883
СВЕТЛАНА ШУМИЛО, <i>Виды и способы заимствования из гимнографии в произведениях стиля плетение словес</i>	895
BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, <i>Motyw środowiska naturalnego w repertuarze pieśniowym Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP</i>	927
KATARZYNA MIRIAM KACZOROWSKA, <i>Tikkun Olam in the ecological perspective</i>	961
ŻAKLINA SKRENTY, <i>Zjawisko wykluczenia ekologicznego w świetle personalizmu chrześcijańskiego</i>	985
ЕЛՋБИЕТА БЕДНАРЗ, <i>Zagadnienia proekologiczne w edukacji religijnej, z uwzględnieniem tradycji zielonoświątkowej</i>	1007
MIROSLAW A. MICHALSKI, <i>Edukacja proekologiczna w nauczaniu religii w Kościele Polskokatolickim</i>	1031
IZABELA KOCHAN, JOANNA LEWCZUK, ANNA WALCZAK, <i>Satysfakcja z życia studentów w czasie edukacji zdalnej w Polsce a deklarowana wiara w Boga</i>	1047
JOANNA M. ŁUKASIK, NORBERT G. PIKUŁA, KATARZYNA JAGIELSKA, <i>Religiosity among retired teachers</i>	1069
Wykaz autorów	1089

Contents

ARTICLES

ALEKSANDR VLADIMIROVIČ SIZIKOV, <i>The Wisdom of Ben Sira in Slavic and Russian translations</i>	773
NADEŽDA MOROZOVA, <i>To the history of the copy of “Apostolos” published in Mamonichy printing house from the collection of the Academic Library of the University of Latvia</i>	815
ŪRIJ DANILEC, <i>Institutional and Jurisdictional Collisions in the Orthodox Church's Life in Subcarpathian Rus (Autumn 1924 – Spring 1925)</i>	841
ADAM MAGRUK, <i>The rite of the ‘priest's deposit’ in the liturgical tradition of the Orthodox Church</i>	883
SVETLANA SHUMIL, <i>Types and methods of borrowing from hymnography in works of the style of weaving words</i>	895
BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, <i>Environmental Theme in the Hymn Repertoire of the Old Catholic Mariavite Church in the Republic of Poland</i>	927
KATARZYNA MIRIAM KACZOROWSKA, <i>Tikkun Olam in the ecological perspective</i>	961
ŻAKLINA SKRENTY, <i>The Phenomenon of Ecological Exclusion in the Light of Christian Personalism</i>	985
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Pro-ecological concepts in religious education, considering the Pentecostal tradition</i>	1007
MIROSLAW A. MICHALSKI, <i>Pro-environmental education in the teaching of religion in the Polish Catholic Church</i>	1031
IZABELA KOCHAN, JOANNA LEWCZUK, ANNA WALCZAK, <i>Student life satisfaction during remote education in Poland and the declared faith in God</i>	1047
JOANNA M. ŁUKASIK, NORBERT G. PIKUŁA, KATARZYNA JAGIELSKA, <i>Religiosity among retired teachers</i>	1069
List of authors	1089

Wykaz autorów

- Aleksandr Vladimirovič Sizikov**, alexsizikoff@yahoo.co.uk, Saknt-peterburskij Gosudarstvennyi Universitet, Kafedra Bibleistiki, Universitetskaia nab. 7-9-11. Sankt-Peterburg 199034
- Nadežda Morozova**, nadja.moroz@gmail.com, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva / Lithuania
- Ūrij Danilec**, jurij.danilec@uzhnu.edu.ua, Užgorods'kij Nacional'nyi Universitet, Pl. Narodnaâ 3, 88000 Uzhorod, Ukraina
- Adam Magruk**, a.magruk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Svetlana Shumilo**, shumilosm@gmail.com, Nacionalnyj Universitet „Černigovskij Kollegium” imeni T. G. Ševčenko. Černigov, ul. Getmana Polubotka 53. 14000 Ukraina
- Bartłomiej Słojewski**, bslojewski000@gmail.com, ul. Tadeusza Kościuszki 88, 05-120 Legionowo
- Katarzyna Kaczorowska**, kkaczorowska@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Żaklina Skrenty**, zaklina.skrenty@interia.pl, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Zakład Studiów nad Bezpieczeństwem, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 5, 61-614 Poznań
- Elżbieta Bednarz**, e.bednarz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Mirosław A. Michalski**, m.michalski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Izabela Kochan, i.kochan@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna Lewczuk, j.lewczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Anna Walczak, a.walczak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna
w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna M. Łukasik, joanna.lukasik@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogiczny
w Krakowie, Centrum Kształcenia Nauczycieli, ul. Ingardena 4, 30-060
Kraków

Norbert G. Piłkuła, norbert.pikula@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogiczny
w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych, os. Stalowe 17, 31-922 Kraków

Katarzyna Jagielska, katarzyna.jagielska@up.krakow.pl, Uniwersytet Pedagogicz-
ny w Krakowie, Instytut Spraw Społecznych, os. Stalowe 17, 31-922 Kraków